

PIESŇOVÁ TRADÍCIA NEMCOV V MEDZEVE

HANA URBANCOVÁ

Hana Urbancová, Ústav hudobnej vedy SAV, Dúbravská cesta 9, 84105 Bratislava, Slovakia

Medzev (Ober- and Untermetzenseifen) originally belonged to the system of German mining towns in the lower Spiš region of Slovakia. It developed in an independent way and became the centre of the so-called „Manták“ micro-region, in which elements of the culture of the lower Spiš Germans, and at the same time crystallized some of its own specific features. These were formed both in orientation towards nearby Hungarian speaking territory and in wider Central European contacts. Medzev represented an open type of culture of a small town with a craft tradition and activities of a numerous group of local intelligentsia. The remnants of the German song repertoire are a reflection of a dynamic development with the continuity of some more archaic phenomena. The coexistence of oral and written forms of tradition is characteristic of the song culture. This influences the genre structure and form of interpretation. The symbiosis of folk, semi-folk and composed creative works was the result of a search for cultural and ethnic identity in the minority environment.

Kľúčové slová: ľudová pieseň, Nemci, Medzev, okr. Sp. N. Ves
Key words: folk song, Germans, Medzev

Stredná Európa sa historicky vyvíjala ako oblasť, ktorá bola pod stálym tlakom vnútorných i vonkajších presunov, migrácií, kolonizácií a zmien štátnych útvarov. Stali sa dominujúcim faktorom, ktorý utváral etnickú štruktúru a kultúrny profil celej oblasti ako mimoriadne diferencovaného kultúrneho priestoru. Jedným z výsledkov týchto presunov bol vznik menšinových spoločenstiev a malých kultúr.¹ Ich význam pre uchovanie kultúrnej mnohovednosti a diferencovaného obrazu skutočnosti nebol vždy docenený a stáva sa tak často až pri ich ústupe a zániku.

Územie Slovenska zasiahli v minulosti viaceré z týchto presunov. Rozmanitosť tradičnej hudobnej a piesňovej kultúry u nás, ktorú konštatoval doterajší etnomuzikologický výskum,² súvisí aj s etnickými procesmi, ktoré prebiehali ako súčasť migračných a kolonizačných presunov. Koncentráciu veľkej rôznorodosti a rozmanitosti na malom teritóriu okrem geografických podmienok a vplyvu susedných etník možno dať do súvisu práve s etnickými menšinami a kultúrnymu prúdmi, ktoré k nám prichádzali ich prostredníctvom. Ukazuje sa, že poznávanie etnických skupín a malých kultúr môže prispieť aj k pochopeniu hudobnoštýlovej rozmanitosti a premien, ktorými prechádzala tradičná pieseň a hudba na Slovensku.

K menej preskúmanej problematike v slovenskej etnomuzikológii patrí z tohto hľadiska nemecká diaspora. Hudobná historiografia, najmä výskum starších vývinových období, prirodzeným spôsobom integrovala do svojho záberu hudobnú tvorbu príslušníkov všetkých etníc, ktoré pôsobili na našom území, teda aj Nemcov a hudobníkov tvoriacich pre nemecké prostredie.³ Rozlišovanie hudobných prejavov na etnickom základe nastáva až od prvých fáz národného obrodovania, hudobná tvorba neslovenských etníc však ostáva zahrnutá do koncepcie dejín hudby na Slovensku aj v 19. storočí.⁴ Etnomuzikológia, podobne ako hudobná historiografia, prisúdila popri iných faktoroch práve nemeckej kolonizácii funkciu sprostredkovateľa západoeurópskych vplyvov na naše územie. Prienik štýlových elementov spojených s harmonickým hudobným myslením, ktorý sa prehľbil v s období 17. storočia,⁵ spolupôsobil pri vzniku novej kultúry harmonickej piesne na Slovensku. Menšia pozornosť sa dosiaľ z viacerých príčin venovala nemeckým enklávam ako svojbytným malým kultúram. V súčasnosti – až na ojedinelé výnimky – je nemecká kolonizácia nielen u nás, ale v celej stredovýchodnej Európe historickým javom.⁶ Napriek tomu je možné stretnúť sa s jej zvyškami dodnes, avšak len výnimočne sa uchovala kontinuita pôvodného nemeckého obyvateľstva v podobe kompaktného lokálneho spoločenstva. Predstavuje cenný zdroj poznania malých kultúr, ale aj transformačných procesov, ktorými tieto kultúry prechádzajú v súčasnosti.

Spišskí Nemci tvorili historicky najstaršie súvislé nemecké osídlenie na Slovensku. Do hospodárskeho, spoločenského, kultúrneho života regiónu prispeli podstatným spôsobom aj tým, že prenikli do viacerých spoločenských vrstiev. Formovali vyspelú spišskú hudobnú kultúru a vytvárali si vlastnú lokálnu tradíciu buď na úrovni tradičnej folklórnej alebo umeleckej tvorby.⁷ Popri Chmeľnici na hornom Spiši⁸ sa uchovali zvyšky nemeckej enklávy vo väčšom rozsahu v Medzeve. Tým, že Medzev zastupuje skôr typ mestskej kultúry, nebol dosiaľ predmetom záujmu etnomuzikológie; začali sme mu venovať pozornosť až v súvislosti s nemeckou menšinou.⁹ Zámerom prvej sondy do piesňovej tradície Medzeva bolo získať obraz o jednej z malých kultúr, ktoré sa uchovali ako zvyšky etnicky pestrej tradície na našom území. Piesne nemeckej menšiny priblížime v kultúrohistorickom kontexte, na pozadí toho typu kultúry, ktorý sa v Medzeve utvoril na základe charakteru kolonizácie a špecifických vývinových podmienok.

I. Osídlenie, pôvod obyvateľov a historický vývin Medzeva

Prví germánski kolonisti prichádzali na Spiš v 12. storočí. Dosídľovali riedko obývané oblasti, alebo sa usadzovali v blízkosti slovanských sídiel.¹⁰ Príčinou povolávania osadníkov, ktorí v porovnaní s domácim obyvateľstvom dostávali výsadné práva, bolo preklopenie hospodárskeho úpadku v období po tatárskom vpáde a úsilie ekonomicky posilniť krajinu. Banská kolonizácia, ktorá zasiahla dolný Spiš v 13. storočí s doznievaním v prvej polovici 14. storočia, vytvorila sieť banských miest a obcí s centrom v Gelnici. Nemeckí osadníci, ktorí prostredníctvom banskej kolonizácie prichádzali, prinášali nový spôsob ťažby a spracovania surovín. Medzev vznikol v rámci tejto kolonizácie na južných svahoch Slovenského rudohoria. Bol založený, resp. onedlho po založení presunutý na územie jasovského prepoštstva, kde sa rozčlenil na dve samostatné lokality – Nižný a Vyšný Medzev. Pre spory, ktoré Jasov viedol o toto územie so Smolníkom v druhej polovici 14. storočia, sa zachovali prvé zmienky o medzevských hámroch.¹¹

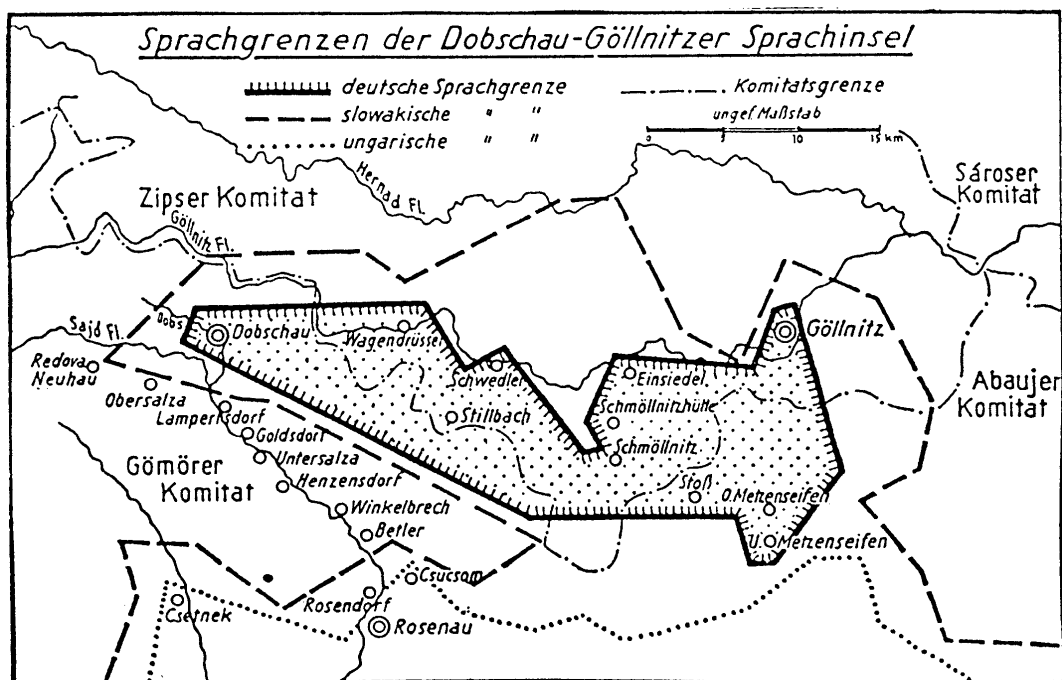
Pôvod obyvateľov možno určiť len hypoteticky, na základe analýzy miestneho nemeckého dialektu, tzv. mantáčtiny. Viacerí autori v medzevskom nárečí zhodne konštatujú prítomnosť východostredonemeckých (hornosaských a sliezskych) a juhonemeckých (prevažne

bavorských) prvkov.¹² To naznačuje, že osadníci pochádzali z viacerých nemeckých jazykových území a neprišli ako homogénna skupina. Mantácky jazyk je syntézou, ktorá vznikla vyrovnávaním jazykových rozdielov cez niekoľko generácií a ďalej sa vyvíjala ako jeden z dialektov dolnospišských Nemcov – Gründlerov. Interpretácia vzťahov, získaných prostredníctvom porovnávacej jazykovedy, pri tomto type materiálu však ostáva otvorená. Nie je možné zistiť, či obyvatelia prišli priamo zo spomínaných nemeckých jazykových území, alebo s prechodným usadením na určitom teritóriu, a kedy alebo v akom časovom slede sa tieto rôzne nárečové prvky miešali. Ako pravdepodobný sa javí záver, že nositelia juhonemeckých jazykových prvkov prichádzali na dolný Spiš, a teda aj do Medzeva, z baníckych miest Kremnice, Handlovej a Banskej Štiavnice a stredonemeckých prvkov cez Spiš.¹³ Pokus o rekonštrukciu cesty, ktorou sa dostali nositelia jednotlivých nárečových prvkov na Spiš, ostáva takisto len v hypotetickej rovine. Nositelia bavorských prvkov sa pravdepodobne dostali po Dunaji do okolia Bratislavy a odtiaľ na stredné Slovensko, iná skupina sa dostala do tohto priestoru zo severu. Na Spiš prichádzali do údolia rieky Poprad a odtiaľ pokračovali ďalej smerom na dolný Spiš. Časť nemeckých kolonistov sa na dolný Spiš dostala cez Rožňavu alebo pozdĺž Hornádu.¹⁴

Spočiatku sa obyvatelia Medzeva venovali prevažne baníctvu, po vyčerpaní nálezísk v okolí hámornému kováctvu s doplnkovými zamestnaniami (pálenie uhlia, spracovanie dreva). Začiatkom 17. storočia sa stal Vyšný Medzev zemepanským a Nižný Medzev poddanským mestom.¹⁵ V 17.-19. storočí boli významným hospodárskym centrom Uhorska so zameraním na výrobu poľnohospodárskeho a baníckeho náradia. V prvej polovici 17. storočia vznikol kováčsky cech; remeslo sa dedilo v rodine. Výroba dosiahla vrchol v druhej polovici 19. storočia. Konkurencia priemyselnej výroby a rýchla industrializácia okolia Košíc spôsobili prudký pokles produkcie medzevských hámrov a začiatok vysťahovalectva v 70. rokoch. Začiatkom nášho storočia sa kovári združili do spoločného družstva, ale po prechodnom oživení remeselná výroba v meste upadala. Založenie továrne Tatrasmalt začiatkom 50. rokov bolo podstatným zásahom do života aj etnickej štruktúry mesta. Pôvodní obyvatelia boli nútení preorientovať sa na prácu a život v zmenenom sociálnom a kultúrnom prostredí, do mesta sa sťahovali obyvatelia z okolia. Výroba v hámroch sa v malom rozsahu obnovila až koncom 50. rokov a dnes pracujú ešte dva-tri hámre ako živé múzeá starej stredovekej výroby.

Konfesionálny vývin mesta ovplyvnila blízkosť kláštora premonštrátov v Jasove. Podobne ako ostatné spišské nemecké mestá, Medzev pomerne skoro prešiel na evanjelické vierovyznanie. Z Jasova ako jedného z centier sa šírilo protireformačné hnutie, ktoré zasiahlo predovšetkým lokality na území opátstva. Výsledkom bol v Medzeve značný úbytok evanjelického obyvateľstva. Hoci sa Medzev oficiálne vrátil k rímsko-katolíckej cirkvi koncom 17. storočia, v meste sa musela istý čas udržiavať evanjelická viera tajne, k čomu mohli prispieť v určitom období aj kontakty s evanjelickými nemeckými mestami na dolnom Spiši. Konfesionálnu homogenitu dosiahol až v 19. storočí.¹⁶

V dolnospišských baníckych mestách sa nemecký element v prevahe udržal do 16.-17. storočia, od druhej polovice 17. storočia sa však začal narúšať slovakizačným procesom.¹⁷ Medzev bol od svojho založenia nemeckou lokalitou a tento charakter si udržal až do polovice nášho storočia. Zložitý proces formovania etnickej a kultúrnej identity jeho obyvateľov dosvedčuje vývin od obdobia protireformácie. Spišskí Nemci sa nevyhli účasti na politických udalostiach v Uhorsku od protihabsburských povstaní. Časť obyvateľov Medzeva bojovala v armáde Františka Rákóczyho; prvky kuruckej uniformy sa stali v Medzeve súčasťou sviatočného odevu mužov do konca minulého storočia a pri výnimočných príležitostiach sa uplatnili ešte do 30. rokov. Orientácia na Nemecko a Viedeň sa zmenila po

Dolný Spiš. Bývalá nemecká jazyková oblasť Gelnica – Dobšiná. (Podľa: Metzenseifen – Stoß. Deutsche Orte im Bodvatal.)

revolúcii 1848/49, v ktorej sa spišskí Nemci pridali na maďarskú stranu.¹⁸ Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní (1867) sa Nemci, podobne ako ostatné etniká v Uhorsku, dostali pod tlak maďarizácie najmä prostredníctvom zmeny školského systému. Obranným postojom bol návrat a rozvíjanie vlastnej, regionálnej a lokálnej kultúry. Väzby s Nemeckom a so sudetskými Nemcami sa vo väčšej miere začali utvárať až v medzivojnovom období, a to aj ako dôsledok zvýšeného záujmu Nemecka o nemecké enklávy v stredovýchodnej Európe.

Tým, že po roku 1918 sa nemecké školstvo obnovilo, staršia generácia v Medzeve dnes ovláda spisovnú nemčinu. Pre blízkosť maďarského jazykového územia bola popri nemčine v Medzeve frekventovaná maďarčina, navyše v období 1938–45 prechádzala neďaleko Medzeva štátna hranica s Maďarskom. So slovenskými, resp. rusínskymi obyvateľmi z bezprostredného okolia Medzevcania komunikovali málo.¹⁹ Po druhej svetovej vojne bola síce časť obyvateľov vysťahovaná, prevaha pôvodného nemeckého obyvateľstva sa však zachovala, postupne však podliehala vonkajšej slovakizácii. V meste sa vytvorila trojjazyčná nemecko-maďarsko-slovenská situácia, ktorá pretrváva do súčasnosti. Mantáčtina sa dodnes bežne uplatňuje v každodennom živote mesta, ale podobne ako pri ostatných jazykoch, jej znalosť a používanie závisí od generáčnej príslušnosti aj od komunikačných situácií. Vzťahy medzi jazykmi sú odlišné – ustupujúcu maďarčinu nahradil slovenský jazyk za stáleho udržiavania mantáčtiny. V súčasnosti v Medzeve žijú popri nemeckých obyvateľoch, Maďaroch a rómskej komunite Slováci a v menšom zastúpení Rusíni, ktorí prišli z blízkej rusínskej obce Hačava a pravdepodobne aj z Úhornej. Medzev je dnes katolíckou lokalitou s vyše 4000 obyvateľmi. Od 60. rokov, kedy sa Vyšný a Nižný Medzev spojili do jednej lokality, má opäť štatút mesta.

Geografická izolácia od ostatných spišských miest, podporená odlišným administratívnym začlenením²⁰ a odlišným konfesionálnym vývinom podmienili vznik mantáckeho mikroregiónu s centrom v Medzeve. Tvoril juhovýchodný výbežok bývalej nemeckej dolnospišskej enklávy (pozri mapa). Hoci si Medzev uchoval až do nášho storočia etnickú integritu a uzavretosť,²¹ vývoz výrobkov do celej Európy, poloha na dôležitej obchodnej ceste do Poľska trhové právo podmienili, že sa vyvíjal zároveň ako lokalita otvorená voči vonkajším vplyvom.

II. K piesňovej a hudobnej kultúre

V Medzeve sa stabilizoval otvorený typ kultúry malého mesta s remeselníckou tradíciou a aktivitami miestnej inteligencie. Stav hudobnej a piesňovej kultúry je výsledkom vývinovej dynamiky za kontinuity niektorých archaickejších prejavov, ktoré súvisia jednak s minoritným prostredím, jednak s pretrvávaním a životnosťou niektorých spevných príležitostí.²² Od polovice minulého storočia sa rozvíjali organizované formy hudobného života za ústupu spontánneho spevu, hry a tanca, ktorý súvisel s ústupom mnohých tradičných spevných a tanečných príležitostí.

Najstarší obyvatelia si dnes nepamätajú viaceré obyčaje a zvyky, ktoré boli zaznamenané ešte v polovici minulého storočia.²³ Patrili k nim priadky so spoločným spevom a zábavou v užších priateľských rovesníckych skupinách, posledné fašiangy, počas ktorých sa od rána do noci tancovalo a dodržiaval sa zvyk chodenia s ražňom v maskách so spevom a tancom za sprievodu cigánskej hudby, jarné hry detí a mládeže, nedeľné prechádzky mladých so spevom, nosenie darov ako súčasť svadobného ceremoniálu (*gabtragen*) a dvojaké krstiny (*zankes, einlaten*). K obyčajom, od ktorých sa v polovici minulého storočia upúšťalo, patrilo oplakávanie mŕtveho najbližšími príbuznými. Podrobnejší opis tohto obyčaja – spev duchovných piesní alebo tzv. vykladanie pri mŕtvom – však chýba. V prvej polovici nášho storočia dominovali cirkevné sviatky. Vo vianočnom období sa udržiaval zvyk chodenia s cirkevnou koledou (*Klingeltag, „mit Krippelein“*). 24. januára alebo druhý vianočný sviatok chodil po domoch farár a kantor s chlapcami za spevu starej vianočnej duchovnej piesne v dvoch jazykoch – pri príchode do domu sa spievala v nemčine, pri odchode v latinčine (*Uns ist geboren ein Kindelein, Nobis est natus hodie*).²⁴ Vinšovanie malých chlapcov obsahovalo len recitované texty bez spevu osobitných vianočných piesní. Do prvej svetovej vojny sa cez Vianoce pred omšou predvádzala miestna pastierska vianočná hra. Zvyk spievať pri mŕtvom zahŕňal spev duchovných piesní. Na sv. Annu 26. júla a 15. augusta na Nanebovstúpenie chodili Medzevčania na púte. Zo zvykoslovia sa v druhej polovici 30. rokov prestal dodržiavať svadobný ceremoniál v tradičnej miestnej podobe. Starší obyvatelia si pripomínajú len málo tradičných zvykov so spevom. Spoločne sa spievalo predovšetkým na zábavách alebo vo fázach zábavy v rámci niektorých tradičných obyčají a zvykov. Napr. na svadbe sa tancoval za sprievodu hudby po polnoci radový tanec, neviazali sa však k nemu stabilné piesne a tanečné typy. Z piesňového repertoáru sa na svadobnej zábave spievali prevažne nemecké a maďarské piesne, dobový populárny piesňový repertoár a niektoré „staré mantácke piesne“.

Od polovice minulého storočia hudobný život mesta ovplyvnila spolková činnosť. V Medzeve pôsobili viaceré spolky (Kirchenverein, Musikverein, Singverein, Feuerwehrverein, Frauenverein, Kasinoverein, Theatergruppe a i.), ktoré poukazujú na rozvinutý dobový spoločenský a kultúrny život. Okrem spolkov zameraných na pestovanie hudby mnohé z nich organizovali podujatia s účasťou spevu, hudby alebo tanca (bankety, bály, koncerty, dobročinné podujatia).²⁵ V druhej polovici minulého storočia mali však prevažne maďarskú kultúrnu orientáciu.

V pamäti najstarších obyvateľov sa zachovali spomienky na miestnu cigánsku trojčlenú muziku v prvých desaťročiach nášho storočia s primášom Jančim, ktorá bola neskôr, v 30.-40. rokoch, nahradená pri tradičných spevných príležitostiach harmonikou. V meste účinkovala veľká cigánska cimbalová hudba a po nej tanečná kapela, tak ako sa menili dobové módné trendy v zábavných hudobných žánroch. Pri tejto hudbe sa nespievalo v nemčine. K stálym prvkom hudobného života od začiatku storočia patrila dychovka.

V povojnovom období sa kultúrny život mesta prispôboval slovakizácii a zmeneným životným podmienkam. V súčasnosti v meste pôsobia dva cirkevné spevácke zbory – slovenský a nemecký. Hudobné a spevné aktivity prešli do oblasti folklorizmu a amatérskeho pestovania. V ich rámci sa uskutočňuje dnes nový návrat k nemeckej kultúre. V meste pôsobí spevácko-tanečný folklórny súbor, ktorý nadviazal na svoju činnosť zo 60. rokov, kedy pracoval pod vedením externého spolupracovníka z Košíc. Súbor dnes usmerňujú bývalí členovia, nemožno preto vylúčiť v súčasnom repertoári i využitie niektorých folklorizovaných foriem zo staršieho obdobia. Roku 1990 bol založený miešaný spevácky zbor Godseifen, ktorý pracuje pod vedením profesionálneho hudobníka – miestnej učiteľky hudobnej výchovy a kantorky L. Grentzerovej, rodáčky z Medzeva. Ak sa folklórna skupina zamerala prevažne na miestnu hudobno-tanečnú tradíciu, spevácky zbor sa dnes orientuje predovšetkým na prevzatý repertoár viachlasných piesní z publikovaných zbierok nemecko-rakúskeho okruhu a na viachlasné úpravy pre klasickú zborovú štvorhlasnú faktúru. Jadro speváckeho zboru tvorí staršia generácia – pamätníci starších vývinových fáz miestnej piesňovej kultúry a najmä tí, ktorí mali aj v minulosti aktívny alebo blízky vzťah k spevu. Terénny výskum poukázal na konflikt dvoch hudobných kultúr. Starší speváci ako členovia zboru si ťažšie spomínajú na lokálne varianty rozšírených nemeckých piesní. Miestna nemecká tradícia sa u týchto spevákov začala prekryvať so súčasným repertoárom speváckeho zboru, s čím súvisí aj postupné vytváranie nových interpretačných návykov (kultivovaný prednes, nezameniteľnosť hlasov pri viachlasnom speve a pod.). Táto premena je dôsledkom prechodu od tradičného spontánneho skupinového spevu k zborovému spevu, ktorý má vlastné kompozičné zákonitosti tvorby a kladie odlišné interpretačné nároky pri pódiovom vystupovaní.

III. Nemecká piesňová tradícia

Piesňová kultúra etnických menšín integruje do jedného celku tri zložky – kultúrne dedičstvo zo starej vlasti, vplyvy inoetnického okolia a prejavy, ktoré vznikli v novom prostredí. Prvá zložka závisí vo väčšej miere od veku etnickej skupiny, dve ďalšie sú spojené s procesom akulturácie a asimilácie. V prípade väčšiny nemeckých enkláv na Slovensku vzhľadom na ich vek prítomnosť prvej zložky buď nemožno predpokladať, alebo ju možno chápať ako transformovanú do novej podoby. K jej identifikácii nám však chýba predovšetkým porovnávaci historický materiál.²⁶ Predmetom výskumu ostáva piesňový repertoár, ktorý je výsledkom osobitného vývinu v novom prostredí. Na jeho formovanie mali vplyv kontakty so starou vlasťou, kontinuita spevných príležitostí a vytváranie nových, konfesionálny vývin, spevníky a pôsobenie školy. Spišskí Nemci, predovšetkým nemecké evanjelické mestá, mali najintenzívnejšie priame kontakty s Nemeckom v 16.-17. storočí s pretrvávaním v 18. storočí.²⁷ Pre pomerne kompaktný a uzavretý ostrovný charakter nemeckej enklávy na Spiši možno predpokladať výskyt takých piesňových typov, ktoré zo súvislého nemeckého jazykového územia už ustúpili.²⁸

V Medzeve som sa zamerala na piesňovú zložku, ktorá predstavuje nemeckú tradíciu, t. j. aktívny repertoár prvej polovice nášho storočia.²⁹ Patria k nemu mnohé piesne, ktoré neprešli do oblasti folklorizmu alebo amatérskeho zborového spevu, zachovali sa však v pamäti starších spevákov, alebo v miestnych rukopisných zborníkoch. Prostredníctvom tejto

staršej zložky repertoáru bolo možné identifikovať vonkajšie vzťahy piesňovej kultúry Medzeva v minulosti. Okrem všeobecne rozšíreného nemeckého repertoáru v reziduálnej podobe obsahuje prvky kultúry spišských (dolnospišských) Nemcov a zároveň špecifické črty mantáckej podoblasti. Formovali sa v priamych kontaktoch s blízkym maďarským jazykovým územím a v prevažne sprostredkovaných stredoeurópskych vzťahoch.³⁰

Od prelomu storočí sa piesňová kultúra v Medzeve rozvíjala ako súčasť dvoch paralelných foriem tradície, ktoré na seba úzko nadväzovali – ústnej a písomnej. Folklórna, resp. folklorizovaná pieseň bola písomne fixovaná a do ústnej tradície prechádzala autorská literárna tvorba. Obidve formy neboli od seba oddelené, dochádzalo k ich prelínaniu. Písomne fixované piesne z ústneho podania, ktoré neskôr fungovali ako predloha k spevu, vylúčili variabilitu a zaznamenaný piesňový tvar začal vystupovať ako norma. Dnes si speváci z týchto zápisov oživujú tradičný miestny repertoár, alebo priamo z textovej predlohy spievajú, pričom uplatnenie variačností sa v tomto prípade obmedzuje len na hudobnú zložku piesní. Zriedkavejšie speváci spievali miestny repertoár spamäti, bez použitia textových zápisov. Spev z textovej predlohy pri našom výskume prevažoval, bol typickou situáciou pri nahrávaní piesňového repertoáru. Túto prax dnes posilňuje účinkovanie v speváckom zbore, ktoré navyše zamedzilo variabilite hudobnej zložky. Na druhej strane autorská literárna tvorba, ktorá prešla do ústnych foriem interpretácie vrátane spevu, preberala niektoré znaky ústnej kultúry – variabilitu (melodické varianty, prispôsobenie textu nápevom, spev určitého textu na niekoľko nápevov a pod.) a slabnúce povedomie o autorstve piesní.

Koexistencia ústnych a písomných foriem nebola len prejavom vývinového štádia lokálnej kultúry. Plnila dôležitú funkciu udržiavania kultúrnej a etnickej identity v čase, kedy sa prejavovali dôsledky maďarizácie. Tým, že tradičný folklór bol v druhej polovici minulého storočia v Medzeve už pravdepodobne na ústupe, funkciu udržiavania kultúrnej a etnickej identity začala plniť miestna literárna tvorba. Ak literatúra, ktorá je úzko viazaná na jazyk, predstavuje dôležitú súčasť národnej kultúry, pre etnické menšiny v určitom vývinovom štádiu táto skutočnosť platí vo zvýšenej miere.³¹

Repertoár nemeckých piesní v Medzeve je značne heterogénny, a to nielen z hľadiska piesňových druhov a žánrov, ale i kategórií tvorby. Najkompaktnejší sa javí v hudobnej zložke, ktorá ho štýlovo zjednocuje. Medzevské nemecké piesne v dialekte i spisovnej nemčine patria prevažne k tzv. novej piesňovej kultúre – k harmonickej piesni, ktorá štýlovo zodpovedá tradičnej nemeckej ľudovej a pololudovej tvorbe. Tieto základné štýlové znaky sa dostali do medzevského repertoáru v priebehu vývinu, alebo sú výsledkom importovaných nápevov a piesní v novšom období. Nemeckú piesňovú tradíciu priblížim prostredníctvom niektorých piesňových typov, ktoré zastupujú žánrovo-druhovú rozmanitosť a odlišné kategórie tvorby.

Pre zredukované tradičné spevné príležitosti je skupina piesní s pevnou funkčnou väzbou málo početná a fragmentárna. Patrí k nej detský folklór – riekanky, piesne, hry a uspávanky. Ich životnosť súvisí na jednej strane so životnosťou spevných príležitostí, na druhej strane s pôsobením školy. V nemeckom vyučovacom systéme mala ľudová pieseň dôležité postavenie od 18. storočia.³² Spev detských piesní v spisovnej nemčine bol často adaptovaný na miestne dialekty, ako o tom svedčia aj zápisy, ktoré jazykovo kolíšu medzi spisovnou nemčinou a dialektom, alebo súčasná existencia piesne v oboch jazykových variantoch. Tým, že detský folklór aktualizuje archaické formy, patrí z hudobného hľadiska k najarchaickejším piesňovým typom v repertoári nemeckej menšiny. Jeho osobitný význam súvisí aj s tým, že okrem iných funkcií sprostredkuje kontakt s materinským jazykom. Patrí k žánrom s najdlhšou životnosťou, tak ako to dokladajú aj iné výskumy.³³ Detský folklór patrí v Medzeve k najväčším zachovaným žánrom. Navyše, miestne rukopisné zborníčky obsa-

hujú zápisy mnohých detských piesní, ktoré sa v pamäti staršej generácie nezachovali. Zlomok z detského folklóru je však dodnes živou súčasťou spontánneho spevu – staršie ženy zabávajú malé deti riekankami a spievajú im uspávanky. Porovnanie so staršími zápsmi prezrádza stálu variabilitu textov. Materiál zaznamenaný v Medzeve má paralely v nemeckých jazykových územiach. Geografické rozšírenie mnohých typov detských piesní a uspávaniek poukazuje buď na spoločný pôvod a kontinuitné tradovanie, alebo na šírenie prostredníctvom spoločného zdroja, ku ktorému patrila najmä škola.

Príklad 1

Prednes: H. Bröstlová-Schuster (1934)

*Annemri, Annemri,
komm doch mēt en kella,
noch a raenl, noch a schbaenl,
noch a moschketella.
Moschketella trink ich gean,
hóm mich alle jungen gean.*

*Annemri, zokapiät,
kom doch mēt noch hempa,
l̥d̥igl, l̥d̥igl,
plaep dahām paen kendan.*

Uspávanka *Schlöf, Hannes, schlöf* patrí k rozšírenému nemeckému typu uspávaniek. V početných variantoch a prevažne v dialektovej podobe sa nachádza na území Nemecka, Rakúska i v nemeckých enklávach, jej vznik sa kladie do 16. storočia.³⁴ Melodické varianty, spojené s týmto textovým typom, sa pohybujú medzi archaickými úzkorozsahovými nápevmi s motivickou stavbou a nápevmi, do ktorých prenikajú vývinovo novšie hudobnoštylové prvky. Sekvencie v strednom dieli, náznak uzavretosti formy a ambitus stredného rozsahu posúvajú uspávanku z Medzeva k variantom, v ktorých prevládajú znaky vývinovo novšej vrstvy harmonickej piesne.

Príklad 2

Spev: H. Bröstlová-Schuster (1934)

♩ = 70 / 17"

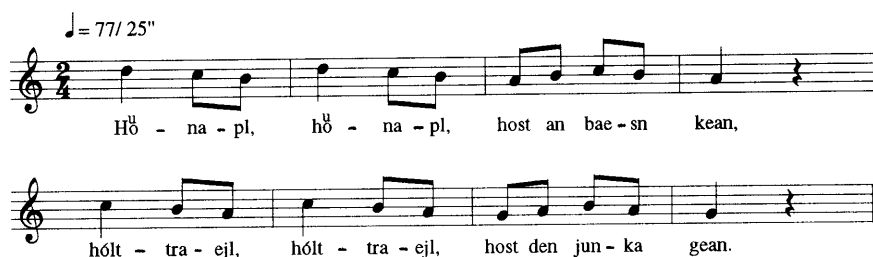
Schlöß, Han-nes, schlöß, en goa'-en saen de schöß, en
goa'-en saen de fe'-nzi, di bean sich en maen Ha-ne-sens
bí-gl légn, schlöß, Han-nes, schlöß.

K zvyškom funkčne viazaného repertoáru patria piesne, ktoré sa viažu k cyklu šiestich tancov s textami prevažne v mantáckom nárečí. Tance sú zostavené do záväzného poradia, cyklus je komponovaným celkom, ktorý využíva striedanie piesní v párnom a ne-

párnom metre. Táto suitová forma je pravdepodobne odrazom organizovaných foriem tanečných zábav remeselníckeho prostredia a najdlhšie sa udržala na svadbách. Na ukážku vyberám úvodnú pieseň tanečného cyklu *H^hnapl, h^hnapl*. Z hudobného hľadiska obsahuje prvky staršej harmonickej piesne, napr. ambitus stredného rozsahu a jednoduchú dvojdielnu formu, ktorá vznikla opakovaním prvého dielu v podobe sekvencie. Podľa dobových zápisov z prvej polovice storočia bol text piesne rozšírený u dolnospišských Nemcov v podobe krátkej strofickej piesne ako „die Gründler Vierzeiler“ a považovaný za „pravú spišskú ľudovú pieseň“.³⁵ V zápise z Mníšku na dolnom Spiši sa nachádza ako fragment piesne zloženej formy, ktorá sa spája s typom dvojdielnej, tzv. strofickej polky.³⁶ Forma tanečnej suity, ktorej súčasťou je uvedená pieseň, ukazuje na novšie vývinové štádium tanečnej kultúry v Medzeve. V súčasnosti má spomínaný cyklus tancov v programe folklórny súbor.

Príklad 3

Spev: J. Freimann (1922), H. Bröstlová-Matačke (1931),
H. Bröstlová-Schuster (1934)

K piesňam v spisovnej nemčine patria ľúbostné a sentimentálne piesne, balady a romance, žartovné, vojenské, poľovnícke a pijanské piesne. Pri rozširovaní tohto piesňového repertoáru okrem školy, vojenskej služby zohralo dôležitú úlohu v medzivojnovom období hnutie nemeckých študentov, ktoré sa šírilo v Nemecku a Rakúsku od prelomu storočí a neskôr začalo pôsobiť aj medzi nemeckými enklávami – Wandervogelbewegung. Hnutie vychádzalo z myšlienok návratu k prírode a prirodzenosti, pričom súčasťou týchto návratov sa stal zvýšený aktívny záujem o nemeckú ľudovú a pololudovú pieseň. Tzv. Wandervogel-repertoriár ovplyvnil piesňovú kultúru nemeckých menšín v rôznej miere, čo záviselo od stavu miestnej tradície i od miery jej otvorenosti voči vplyvom zvonka.³⁷ V Medzeve tieto piesne prešli do spevu dnešnej najstaršej generácie a speváci ich označujú dnes ako „vanderföglövske“ (*Schön ist die Jugend, Wenn alle Brunnlein fließen, Muß ich denn, Hinaus in die Ferne*).

K tejto skupine patrí rozšírená nemecká pieseň *O Susanna*, ktorá sa nachádza len v speve staršej generácie. V Medzeve sa adaptovala ako viacjazyčná žartovná a prekáravá pieseň, ku ktorej sa improvizovali nové texty. Z pôvodnej viacstrofickej verzie v spisovnej nemčine medzevský variant využíva prvú strofu ako refrén, na ktorý nadväzujú texty v mantáckom nárečí a v maďarčine. Jednoduchý durový nápev, v ktorom princíp sekvencie plní formotvornú úlohu, sa prispôsobuje novým textom, preto v transkripcii neuvádzam melodicko-rytmické varianty. Pieseň je dokladom aktívneho spevu v čase adaptácie do miestneho repertoáru.

Príklad 4

Spev: H. Bröstlová-Schuster (1934), H. Bröstlová-Matačke (1931)

$\text{♩} = 99 / 20''$

O Su-su-na-sa-na, o Su-sa-na-sa-na, ist das Le-ben doch so schön,

o Su-sa-na-sa-na, o Su-sa-na-sa-na, ist doch Le-ben schön.

1) 2, 4

2./:Alle tók fisóln, alle tók fisóln,
da teöbl soll di schbigamotta hñln.:/

3. = 1.strofa

4. /:Minden nap csak bap, minden nap csak bap,
a frász fogya meg az anyossomat.:/

5. = 1.strofa

Prostredie vyspelých spišských miest so silnou vrstvou vzdelancov a miestnej inteligencie podmienilo vznik špecifických foriem umeleckej tvorby. Patrí k nim literárna tvorba malých foriem s využitím prvkov miestnych dialektov, ktorá sa popri tvorbe v spisovnej nemčine presadzuje od polovice 19. storočia ako tzv. *Mundartdichtung*.³⁸ Táto tvorba súvisela s potrebou spišských Nemcov identifikovať sa s vlastnou, regionálnou či lokálnou kultúrou a v istom zmysle nahrádzala ustupujúcu alebo chýbajúcu folklórnu tvorbu. K jej autorom patrili kňazi, kantori, učitelia, štátni zamestnanci. Mnohé básne sa stali podkladom pre vznik piesní, a to na komponovanú hudbu alebo častejšie podľa princípu obecnej nôty – využívali všeobecne známe a obľúbené nápevy. To naznačuje, že boli určené širším spoločenským vrstvám, pričom ich prienik uľahčovala dialektová podoba jazyka a individuálne málo vyhranená básnická poetika. Šírili sa buď písomnými formami, alebo prešli do ústnej tradície, kde žili životom tradičnej folklórnej piesne s možnosťou korekcie prostredníctvom písomných zápisov. Na hornom Spiši táto tvorba mala možnosť publikovania (časopisy Karpathen-Post a Zipser Bote) s ohlasom v celej oblasti. Dolnospišskí autori nemali k dispozícii vlastný pravidelný publikačný priestor, ich tvorba ostala uzavretá do rámca miestnej kultúry, určená pre úzky okruh lokálneho spoločenstva. Literárna tvorba tohto typu popri tvorbe v spisovnej nemčine vzniká v Medzeve dodnes.³⁹

K významným dolnospišským nemeckým autorom patrili medzevský rodák, kňaz Peter Gallus (1868-1927). Písal v mantáctine a len výnimočne – pre širšie čitateľské zázemie – prekladal svoje básne do spisovnej nemčiny. Spracoval námety z miestnej tradície, z významných udalostí života mesta a z jeho bezprostredného okolia. K najpopulárnejším patrí báseň *De metzensaefna kiäch*, ktorá sa okrem recitácie rozšírila v podobe epickej piesne („*taká saga*“). Báseň spracovala miestnu povesť o založení kostola v Nižnom Medzeve. Ako pieseň sa v minulosti spievala pri spoločenských príležitostiach a na svadbe.

Už v písomných prameňoch sa nachádza s variabilným počtom strof,⁴⁰ v speve sa vyskytuje s viacerými nápevmi a s variabilnou strofickou formou. Pieseň uvádzam vo variante bez refrénu, ktorý je bližší pôvodnej literárnej podobe. Predstavuje redukovaný fragment z rozsiahlej básnickej kompozície. Dvojdielny nápev typovo patrí k staršej harmonickej vrstve piesní, v melodike s náznakom recitatívnosti, ktorá zodpovedá epickému charakteru textu. Verzie v spisovnej nemčine sa nezvyknú spievať, nachádzajú sa len v písomných prameňoch.

Príklad 5

Spev: H. Bröstlová-Schuster (1934), H. Bröstlová-Matačke (1931)

1. En altfagangnen zae'en
boa noch a andre belt,
abis fon al'en leö'en
ach, heöt noch biät dazélt.

2. Miä hot maen schbesta grétl
bich klän boa fil dazélt,
benn se goa hot geschponen
obacho gruln geschélt.

3. Es alte metzensaeft,
dos schtanet döm en gront,
fon plaz ont fon da busslenk
bösset selt noch ka hont.

4. Bß izt de kiäch schtét, mánt ze,
duöt boa a grösse sott,
ont me'en en gesüda,
duöt hol a drach gebönt.

5. Dea drach hatt dreözn hápa,
hott feöa ont flamm geschpukt,
hot andas nüschtfressn,
abi metzensaefta leöt.

6. Fil mötta hóm iä töchta,
fil fäta hóm iä sün,
fil kenda hóm iä eldan
petrauat ont pegrín.

7. Zalezt bis hot en leö'en
schon goa nüschtfé gefaln,

hóm se en grönda schenkhaos
a sezenk ögehaln.

8. Da rechta hot ze alle
da rae nöch aosgefrökt,
bi böa dea drach ze tã'en,
bea bás an gu'en rßt.

9. An oamen schustas bitbe,
schtánalt ont meösloam,
es lém boara dabida,
ta böa se geant geschtoam.

10. Bi ánst iä mñ gestoam boa,
hott se en saena löt
a haofn péch fäschlossn,
dós hott se afoagehñlt.

11. En ðmt bi schon geschlðft,
getrámt hot alle belt,
hott se not ðn gesüda
de pßp schñn doageschtelt.

12. En andan smoangst, bi ðfssan
da drach se hott daplekt,
es uofra zugeláft
ont hott de pßp fäschlekt.

13. ðf ámol hott da ðngefangen
en bassa römzeschlóng,
de funk'n aos sae rachn
saen non asß geflðng.

14. *Noch filen langen belzn
nott en es péch zetrím,
fon drach es andas goa nüschd,
non stáp ont esch geplim.*

15. *Fon feö, borra geschpaet hott,
es de sott schün aosgetreökt
ont es a schüna plaz boan,
ont es a plaz noch heöt.*

Verzia v spisovnej nemčine:

1. *In altvergangenen Zeiten
war noch eine andere Welt,
wie es von alten Leuten
auch heute noch wird erzählt.*

*wie wäre dieser Drache tu töten,
wer weiß einen guten Rat.*

2. *Mir hat meine Schwester Gretl,
als ich klein war, viel erzählt,
wenn sie hat gesponnen
oder Kartoffeln geschält.*

9. *Eines armen Schusters Witwe,
steinalt und mäuschenarm,
das Leben war ihr zuwider,
deswegen wäre sie gerne gestorben.*

3. *Das alte Metzenseifen,
das stand oben im Grund,
vom Platz und von der Wustling
wußte damals noch kein Hund.*

10. *Wie einst ihr Mann gestorben war,
hat sie in seiner Truhe
einen Haufen Pech verschlossen,
das hat sie hervorgeholt.*

4. *Wo jetzt die Kirche steht, meint sie,
dort war ein grosser Sumpf,
und mitten in diesem Tümpel,
dort hat ein Drache gewohnt.*

11. *Eines Abends, als schon geschlafen,
geträumt hat alle Welt,
hat sie nahe dem Tümpel
die Puppe schön hingestellt.*

5. *Der Drache hatte dreizehn Häupter,
hat Feuer und Flamme gespeit,
und anderes nichts gefressen,
nur Metzenseifner Leut.*

12. *Den anderen Morgen, als sie dann
der Drache hat erblickt,
ist er auf sie zugelaufen
und hat die Puppe verschluckt.*

6. *Viel Mütter haben ihre Töchter,
viel Väter haben ihre Söhne,
viele Kinder haben ihre Eltern
betrauert und beweint.*

13. *Auf einmal hat er angefangen
im Wasser herumzuschlagen,
die Funken aus seinem Rachen
sind nur so geflogen.*

7. *Zuletzt hat das den Leuten
schon gar nicht mehr gefallen,
da haben sie im Gründer Schenkhaus
eine Sitzung abgehalten.*

14. *Nach vielen langen Wälzen
hat ihn das Pech zertrieben,
vom Drachen ist gar nichts anders,
nur Staub und Asche beblieben.*

8. *Der Richter hat sie alle
der Reihe nach ausgefragt:*

15. *Vom Feuer, das er gespeit hat,
ist der Sumpf schön ausgetrocknet
und ist ein schöner Platz geworden,
und ist ein Platz noch heute.*

Popri udržiavaní tradície literárnej tvorby v mantáčtine vznikali básne v spisovnej nemčine buď v podobe prekladov z mantáckeho dialektu, alebo ako nová tvorba. Báseň Johanna Schmidta *Der Hammerschmied* o kováčskom remesle, ktorá pochádza pravdepodobne zo začiatku storočia, bola v minulosti súčasťou spoločenského spevu a zastupovala typ stavovskej piesne. Spoločný spev v Medzeve bol prevažne spevom v uni-

sone, zriedkavo v jednoduchom harmonickom dvojhlase. Pieseň ostala v repertoári speváckeho zboru („*repräsentujeme s ňou Medzev*“). V literárnej podobe sa nachádza v spisovnej nemčine, pri vokálnej interpretácii s prvkami mantáckeho dialektu. Na umelý pôvod nápevu odkazuje zložená šesťdielna forma s dlhšími melodickými riadkami, tvar melodiky a najmä modulácia do paralelnej molovej tóniny v strednom úseku. Pravdepodobne je adaptovaným nápevom duchovnej piesne, ktorý štýlovo patrí k novším vrstvám duchovných piesní 18. a 19. storočia. Pieseň využíva starú techniku kontrafaktúry, pomocou ktorej sa od stredoveku rozširoval repertoár duchovnej aj svetskej piesne – podloženie nového textu známym nápevom bez ohľadu na jeho žánrovo-druhovú príslušnosť.

Príklad 6

Spev: J. Freimann (1922)

Parlando ♩ = 80/26 "

In Me - tzen - sei - fen bin ich ge - bo - ren, in
Me - tzen - sei - fen wochs ich groß, dem
Ham - mer - werk hab ich ge - schwo - ren, zur
Freud mir aus - er - ko - ren. Im
Ham - mer - werk, dort lebt der Schmied, im
Ham - mer - werk, dort lebt der Schmied.
1) 2, 3, 4

2. Vergebens brüstet sich der Reiche,
verachtet armen Schmiedelohn.
Was ist er doch schon im Vergleiche?
Der Tod macht ihn zur Leiche.
/:Er ist nichts mehr als Hammerschmied.:/

3. Dem Kaiser auf dem Herrschersthron,
auch ihn betrifft das gleiche Los.
Der Tod entreißt ihm seine Krone,
vorbei mit Lust und Wonne.
/:Er stirbt so wie ein Hammerschmied.:/

4. *Drum, Brüder, laßt uns noch eins trinken,
vergeßet auf das schwere Los,
den ganzen Tag mit Eisen ringen,
drum soll das Lied erklingen,
/:es lebe hoch der Hammerschmied.:/*

Nemecké duchovné piesne sa v Medzeve zachovali v rukopisných odpisoch. Obsahujú jednak repertoár starších katolíckych spevníkov, jednak piesne, ktoré ako melodické varianty vznikli prispôbením piesní zo starších spevníkov. Tento repertoár duchovných piesní bol nedávno vydaný pre praktické používanie v podobe spevníka s textami bez melódií.⁴¹ Za vlastnú, medzevskú tradíciu Medzevčania považujú viaceré pohrebné piesne, ktoré sa spievajú v spisovnej nemčine (*Wer mich zuvor gekannt, Vom ewig tiefen Tod, Von dieser Welt* a ď.). S piesňami o sv. Jánovi Nepomuckom, ktoré sa šírili ako súčasť neskorého protireformačného hnutia a ktoré ostali zachytené v rukopisnom zborníku z Vyšného Medzeva z polovice 18. storočia, som sa v repertoári starších spevákov nestretla.⁴²

Z hudobnoštyľového hľadiska nemecký piesňový repertoár Medzeva patrí k novej piesňovej kultúre – k vrstvám harmonickej piesne. Na základe predbežného porovnávania s nemeckým materiálom Spiša, oblasti Kremnice a Nitrianskeho Pravna v rámci vybraných žánrov (uspávanky, piesne k tancom) možno konštatovať, že nemecká piesňová tradícia Medzeva obsahuje menej archaických hudobných prvkov. Tradičná folklórna pieseň tu bola síce na ústupe, znaky ústnej kultúry však ostali prítomné ešte v prvej polovici nášho storočia. Okrem fragmentárneho repertoáru sa prejavovali v podobe folklorizácie prinosených alebo písmom sprostredkovaných piesní. Od prelomu storočí sa vo vývine ukázala ako rozhodujúca kultúra písaného slova. Písmo fungovalo ako forma pamäti. Do miestnej básnickej tvorby a prostredníctvom nej aj do piesní prenikali témy z histórie mesta. Pomocou zápisov piesní z ústnej tradície si speváci oživovali repetoár, ktorý nebol dlhší čas súčasťou aktívneho spevu. Rukopisné zápisy a odpisy duchovných piesní konzervovali repertoár starších katolíckych spevníkov. Odpoveď na otázku, prečo zohrali písomné formy dôležitú úlohu pri formovaní miestnej piesňovej tradície, možno nájsť v type kultúry, ktorá sa v Medzeve vyvinula za nestabilných historických podmienok, pri dynamickom vývine a otvorenosti lokality, vonkajších kontaktoch a pod tlakom kultúrnych vplyvov iných etníc. Na rozdiel od Chmeľnice nemecká piesňová tradícia Medzeva neprevzala vo väčšom rozsahu nápevy zo slovanského piesňového materiálu a potvrdzuje málo intenzívne kontakty so slovenskými a rusínskymi obcami z bezprostredného okolia v minulosti. Predstavuje špecifický nemecký hudobný materiál so stredoeurópskymi väzbami.

POZNÁMKY

- 1 Etnické menšiny si vytvárajú svojbytnú kultúru, ktorá má vlastnú hodnotovú hierarchiu a individuálnu neopakovateľnosť. Pre sféru kultúry je rozhodujúca predovšetkým orientácia na hodnoty a autenticita, nie kvantitatívne hľadisko. S týmto vedomím používam aj termín malá kultúra.
- 2 ELSCHEK, O.-ELSCHEKOVÁ, A.: Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby. Bratislava 1996, s. 160-165.
- 3 RYBARIČ, R.: Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku I. Stredovek, renesancia, barok. Bratislava 1984; MÚDRA, D.: Dejiny hudby na Slovensku II. Klasicismus. Bratislava 1993.
- 4 LENGOVÁ, J.: Dejiny hudobnej kultúry na Slovensku III. Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh. Rkp. 1997.
- 5 ELSCHEK, O.-ELSCHEKOVÁ, A.: c. d., s. 104-107, 141.
- 6 SCHAAF, K.: Das Volkslied der Donauschwaben. In: Handbuch des Volksliedes II. München 1975, s. 199.

- 7 Hudobná kultúra Spiša. L. Kačic (ed.). Musicologica slovaca et europaea 19. Bratislava 1994.
- 8 Piesňovej tradícii Chmeľnice som venovala pozornosť v prácach: Piesňový repertoár Nemcov v Chmeľnici. In: Hudobná kultúra Spiša. L. Kačic (ed.). Musicologica slovaca et europaea 19. Bratislava 1994, s. 181-199; Interetnické vzťahy v piesňovej kultúre nemeckej enklávy v Chmeľnici. In: Spiš v kontinuite času./Zips in der Kontinuität der Zeit. Prešov-Bratislava-Wien 1995, s. 247-254; Liederkultur der Karpatendeutschen in der Slowakei. In: Echo der Vielfalt./Echoes of Diversity. U. Hemetek (ed.). Schriften zur Volksmusik 16. Wien 1996. S. 179-187.
- 9 Problematike tradičnej hudobnej kultúry etnických skupín venujeme pozornosť v rámci grantovej úlohy Ústavu hudobnej vedy SAV Hudobná kultúra etnických menšín v strednej Európe (Vega č.2/3038/96), ktorej súčasťou je štúdia o Medzeve.
- 10 Údaje k osídleniu a histórii som čerpala z prác: VARSÍK, B.: Osídlenie Košickej kotliny II. Bratislava 1973, s. 240-245; CHALUPECKÝ, I.: K niektorým problémom najstarších dejín spišských miest. In: Spišské mestá v stredoveku. M. Marsina (ed.). Košice 1974, s. 23-25; TISCHLEROVÁ, M.: Osídlenie a názov mesta Medzev. In: Spiš. Vlastivedný zborník 3-4. Košice-Spišská Nová Ves 1973, s. 65-71.
- 11 K hámornej tradícii Medzeva pozri: WAGENHUBEROVÁ, A.: Medzevské hámre. In: Vlastivedný zborník I., Košice 1955; MARKUŠ, M.: Motyky z Medzeva. Slov. Národop. 14, 1966, 3, s. 378-435.
- 12 Analýzu medzevského nemeckého nárečia spolu so zhrnutím názorov na jeho pôvod prináša práca GEDEON, R.: Besonderheiten der deutschen Mundart von Untermetzenseifen. Dipl. p. FFUK Bratislava 1961.
- 13 GEDEON, R.: c. d., s. 61-68.
- 14 Metzenseifen – Stoß. Deutsche Orte im Bodvatal. J. Kauer, J. Schürger, K. Wagner (ed.). Stuttgart 1986, s. 36-41.
- 15 Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. Bratislava 1977, s. 244.
- 16 Metzenseifen – Stoß. Deutsche Orte im Bodvatal, c. d., s. 42-49.
- 17 CHALUPECKÝ, I.: K vývoju národnostnej štruktúry miest Spiša v rokoch 1550-1650. In: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. M. Marsina (ed.). Martin 1984, s. 207-217.
- 18 Metzenseifen – Stoß. Deutsche Orte im Bodvatal, c. d., s. 257-261.
- 19 Slovákov a Rusínov v minulosti považovali za príslušníkov nižších sociálnych vrstiev.
- 20 Po novom vymedzení južnej hranice Spiša v prvej polovici 14. storočia sa Medzev stal súčasťou západnej časti Abova.
- 21 Manželstvá uzatvárali Medzevčania v minulosti len medzi sebou, ako o tom svedčí aj vysoká frekvencia niektorých germánskych priezvisk v meste.
- 22 Poznatky k hudobnej a piesňovej kultúre Medzeva som získala z vlastných terénnych výskumov v roku 1996 a publikovaných historických i súčasných prameňov. Informátori: J. Quallich (1927), H. Eibenová (1895), K. Eibenová (1927), J. Freimann (1922), H. Bröstlová-Schuster (1934), H. Bröstlová-Matačke (1931).
- 23 URBANCOVÁ, V.: Údaje zo života medzevského ľudu v polovici 19. storočia. In: Nové obzory 14. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. Košice-Prešov 1972, s. 305-311.
- 24 Metzenseifen – Stoß. Deutsche Orte im Bodvatal, c. d., s. 232.
- 25 SCHMÖGNER, M.: Nostalgische Erinnerungen an längstvergangene Zeiten. Prager Zeitung 27/1992.
- 26 URBANCOVÁ, H.: Piesňový repertoár Nemcov v Chmeľnici, c. d. v pozn. 1, s. 197-198.
- 27 HULKOVÁ, M.: Hudobné kontakty Spiša v 16. a 17. storočí. In: Hudobná kultúra Spiša, c. d., s. 47-52; MÚDRA, D.: Špecifiká hudobného repertoáru Spiša v období klasicizmu. In: Hudobná kultúra Spiša, c. d., s. 120.
- 28 KÜNZIG, J.: Ehe sie verklingen. Alte deutsche Volksweisen vom Böhmerwald bis zur Wolga. Freiburg 1977, s. 33-36.
- 29 Piesňový materiál pochádza z výskumu v lete 1996, nahrávka piesní bola výsledkom typologického výberu, úlohou ktorého bolo získať obraz o piesňových žánroch, druhoch a hudobnoštýlovej orientácii repertoáru.
- 30 Prameňom k piesňovej tradícii Medzeva sa stali popri starších spevákoch miestne rukopisné zborníky, ktoré okrem údajov z histórie mesta, spomienkových rozprávání a literárnej tvorby obsahujú zápisy miestnych piesní. Tento materiál sme porovnávali s dobovými a súčasnými publikovanými prameňmi.
- 31 ŠATAVA, L.: Minoritní literatury a jejich význam v životě malých etnických společenství: některé modely a trendy. Text 1995, 1-2, s. 47.
- 32 Neues Handbuch der Musikwissenschaft 12. Volks- und Popularmusik in Europa. D.Stockomann (ed.). Laaber 1992, s. 430.

- 33 KOVAČEVIČOVÁ, S.: Integračné a dezintegračné snahy nemeckého rozptýleného obyvateľstva v okolí Topoľčian a Nitry. Slov. Národop. 40, 1992, 3, s. 294; URBANCOVÁ, H.: Piesňový repertoár Nemcov v Chmeľnici, c. d., s. 187-188.
- 34 BÖHME, F.: Altdeutsches Liederbuch. Wiesbaden 1966; DEUTSCH, W.-HAID, G.-ZEMAN, H.: Das Volkslied in Österreich. Wien 1993, s. 155-156; HORAK, G.-HORAK, K.: Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen. In: Ungarndeutsche Studien II. K. Mannherz (ed.). Budapest 1994, s. 13-20.
- 35 GRÉB, J.: Zipser Volkskunde. S. 127.
- 36 JUNGBAUER, G.-HORNTTRICH, H.: Die Volkslieder der Sudetendeutschen. Kassel 1938, s. 672. Dúžek, S.: Polka. In: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska II. Bratislava 1995, s. 60.
- 37 SALMEN, W.: Das Erbe des ostdeutschen Volksgesanges. Würzburg 1956; URBANCOVÁ, H.: „Wandervogelbewegung“ a jeho vplyv na piesňový repertoár Nemcov na Slovensku. In: Život a kultura etnických minorít a malých skupín. Brno (v tlači).
- 38 GRÉB, J.: c. d., s. 117-118.
- 39 ROOB, J.: Slowakei-deutsche Anthologie der Hammerschmiede. Košice 1994.
- 40 GEDEON, A.: Az alsómetzenseí német nyelvjárás hangtana. Budapest 1905, s. 73-75; Metzenseifen – Stoß, c. d., s. 147-151; ROOB, J.: c. d., s. 29-33.
- 41 QUALLICH, J.(ed.): Kirchenlieder aus Metzenseifen. Stuttgart 1994.
- 42 MARKMILLER, F.: Lieder zu Ehren des hl. Johann Nepomuk im Obermetzenseifener Liederbuch (1750). Jahrbuch des Österreichischen Volksliedwerkes. Band 36/37, 1987/88, s. 78-95.

Pri prepise textov piesní v medzevskom nemeckom nárečí som vychádzala z tzv. mimodialektologických, čitateľských potrieb, ktoré by mali spĺňať požiadavku jednoduchosti a prehľadnosti. Nepredstavujú preto dialektologicky presný zápis, ale jeho značne zjednodušenú podobu. Za ochotu a pomoc pri riešení problémov súvisiacich s transkripciou a za prepis textov piesní v nemeckom dialekte ďakujem doc. PhDr. Rudolfovi Gedeonovi, CSc.

THE SONG TRADITION OF THE GERMANS IN MEDZEV

Summary

The mining colonization of the 13th and first half of the 14th century had a fundamental influence on the economic, ethnic and cultural profile of the lower Spiš region, where towns with a numerous German population played an important role. Medzev originated in the framework of the mining colonization on the southern slopes of the Slovak Rudohorie (Ore Mountains). Geographical isolation supported by a different administrative division, economic and confessional development shared in the creation of the so-called „Manták“ sub-region as the south-eastern tip of the German enclave in Spiš, with its centre in Medzev. On the basis of the local dialect with elements of the historic Bavarian and East Central German dialects, it is possible to judge that the original colonists of Medzev came from various German speaking areas and did not form a homogeneous group. At first the inhabitants devoted themselves to mining, after exhausting the deposits, to forge and smiths' work. In the 17th to 19th centuries, Medzev was an important economic centre in the Kingdom of Hungary, with an orientation to the production of agricultural and mining implements. Thanks to the export of products to the whole of Europe, the right to hold a market, and the position of the town on a trade route to Poland, Medzev developed as a locality opened to outside influences. The closeness of Hungarian linguistic territory and Slovakization in the post-war period created a tri-lingual situation in Medzev.

Medzev represents the type of culture of a small town with craft traditions and the activities of a strong group of local intelligentsia. On the basis of published sources and our own field research, we present a sondage into its song culture. The dynamic development of the town has the result that the older inhabitants do not remember many occasions for song, recorded in the past. From the middle of last century, society activity shaped the musical culture, along side the traditional opportu-

nities for singing. Spontaneous and organized forms of musical life existed side by side. Today, song activity has shifted to the spheres of folklorism and amateur cultivation.

The song tradition reflects the type of culture in the context of which it developed. The German songs from Medzev represent a heterogeneous repertoire from the points of view of genres and categories of creative work. Only a small group of songs connected with functions (lullabies, childrens' nursery rhymes and games, dance songs, religious songs) are preserved from the reduced system of traditional occasions for singing. A substantial part of the German repertoire is formed by songs without connections with specific occasions for singing (school songs, Wandervogel repertoire, widespread German folk and popular songs, compositions by local people). Since the turn of the century, the song culture of Medzev has developed in two inter-connected forms: oral and written. Folklore or folklorized songs were written down relatively early, and the compositions of local people merged into the oral tradition. Creative writing in the local dialect, especially poetry with features of local patriotism is a specific feature which connects Medzev with the culture of the Spiš Germans. Its spreading among a large part of the ethnic German population, with the help of singing fulfilled an important function in preserving cultural and ethnic identity in the multi-cultural environment of Spiš in the last century. The sample of songs documents the heterogeneity of the singing culture of Medzev as it is preserved in the repertoire of the older generations.

This work was supported, in part, by the Grant Agency for Sciences (Grant No. 2/3038/96).